

СЕМАНТИЧНЕ УЗГОДЖЕННЯ В СЛОВОСПОЛУЧЕННІ НА РІВНІ ПЕРИФЕРІЇ ДЕНОТАТИВНО-СИГНІФІКАТИВНОГО МАКРОКОМПОНЕНТА

У статті окреслено проблему взаємодії семантики слова та його сполучувальних властивостей. Виокремлено потребу дослідження семантичного складу компонентів словосполучення й характеру семантичного зв'язку між ними. Проаналізовано дію семантичного узгодження в підрядних словосполученнях на рівні периферії денотативно-сигніфікативного макрокомпонента семантичної структури компонентів. Акцентовано увагу на тому, що утворення смислової зв'язності в цих синтаксичних одиницях зумовлене семним варіюванням значення їхніх компонентів, яке полягає в актуалізації комунікативно релевантних складників системного значення. Доведено, що якщо в семемах членів словосполук повторення ядерних сем відсутнє, то семантичний зв'язок виникає унаслідок адитивності їхніх близьких смислів. За адитивності один із компонентів словосполучення прогнозує наявність іншого, а саме: відбувається індукція такої самої семи, що виникає як потенційна й активізується в його семемі.

Ключові слова: семантика слова, сполучуваність, словосполучення, компоненти словосполучення, семантичне узгодження, денотативно-сигніфікативний макрокомпонент, семема, ядерна сема, периферійна сема, потенційна сема, актуалізація семи.

Постановка проблеми. Однією з актуальних проблем сучасної лінгвістики є взаємодія синтаксису й лексичної семантики, зокрема тієї, що виникає в процесі сполучуваності слів і форм. Її розв'язання дає змогу виявити ті семантичні нюанси, які іншим аспектам дослідження виявити важко.

На думку Г. О. Золотової, «залежність правил побудови синтаксичних конструкцій від лексико-синтаксичних характеристик їхніх компонентів стала тією очевидністю, яка не потребує доведення, але вимагає обов'язкової систематизації матеріалу» [1, с. 4]. Ю. С. Долгов зауважує, що закони побудови словосполучень як синтаксичних одиниць залежать від внутрішніх мовних законів, які виявляють внутрішні потенції словоформ, а речення не впливає на дію цих законів, і лише словосполучення встановлює, формує, зберігає зв'язки слів [2, с. 45]. Основним завданням для мовознавців є не тільки вивчення синтаксичної сполучуваності, а й з'ясування того, які ознаки слів зумовлюють їхню здатність граматично й семантично сполучатися з іншими словами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових працях останніх десятиліть, зокрема в російському мовознавстві (Н. Д. Арутюнова, М. В. Всеволодова, Ж. Є. Сорокіна, Ю. М. Степанов, Й. О. Стернін та ін.), активно досліджено, що семантика слова та його сполучувальні властивості взаємодіють.

У лінгвоукраїністиці запропоновано різні варіанти розв'язання й осмислення цієї проблеми. Значний унесок у вивчення синтагматичного аспекту слова зробив М. П. Кочерган [3; 4; 5]. Праці науковця присвячені місцю лексичної сполучуваності на загальному терені проблеми «слово і контекст». Він дослідив співвідношення лексичної сполучуваності слів з їхніми значеннями та можливість використання лексичної сполучуваності в процесі застосування дистрибутивного методу для розмежування таких традиційно виокремлюваних у лексикології категорій, як полісемія, омонімія, синонімія й антонімія. М. І. Степаненко вивчає взаємодію формально-граматичної і семантичної валентності в структурі словосполучення та речення [6; 7]. Об'єктом дослідження

Н. І. Тарасової є синтагматика лексико-граматичних розрядів іменників сучасної російської мови [8]. Т. Є. Масицька висвітлює семантико-синтаксичну валентність дієслів у сучасній українській мові [9]. Т. О. Туліна описала кореляцію різнорівневих мовних ресурсів як засобу забезпечення семантичного узгодження [10].

Загальне спрямування сучасних лінгвістичних розвідок на вивчення взаємодії семантики слова та його сполучувальних властивостей виявляє потребу в дослідженні семантичного складу компонентів словосполучення й характеру семантичного зв'язку між ними. У центрі нашої уваги перебуває механізм утворення словосполучень, які виникають унаслідок поєднання смислів компонентів словосполучення.

Мета статті – репрезентувати дію семантичного узгодження в підрядних словосполученнях на рівні периферії денотативно-сигніфікативного макрокомпонента семантичної структури їхніх компонентів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Слова сполучаються між собою відповідно до закономірностей, властивих семантико-граматичній природі мови. Домінантну роль у семантико-граматичному механізмі валентності відіграє план змісту, що фокусує власне семантичні, лексико-фразеологічні та стилістичні характеристики. Загалом же семантику «регулюють» мовні й позамовні зв'язки. Смысловое поєднання компонентів словосполучення відбувається завдяки семантичному узгодженню слів (термін Л. і А. Вунджеймерів, 1957 рік). Традиційно автором ідеї про існування правил поєднання значень слів у словосполученні вважають Л. В. Щербу, який у 1931 році в основоположній праці «Про троякий аспект мовних явищ і про експеримент у мовознавстві» писав: «Маю на увазі тут не тільки правила синтаксису, але, що важливіше, правила поєднання значень, які дають не суму значень, а нові значення, – правила, на жаль, ученими досі мало досліджені, хоч інтуїтивно відомі всім добрим стилістам» [11, с. 24]. Автором закону про семантичне узгодження вважають В. В. Гака, у якому вчений постулює той лінгвістичний факт, згідно з яким два слова для утворення правильного сполучення повинні мати, окрім специфічних, розрізнявальних сем, одну спільну сему» [12, с. 375]. Отже, в основу семантичного узгодження покладено сполучуваність окремих компонентів лексичних значень слів. Відповідно аналіз такої взаємодії передбачає: а) встановлення одиниць, що формують лексичне значення слова; б) з'ясування компонентів, які вступають у взаємодію й зумовлюють виявлення семантичного узгодження. Слово як носій «пучка смислів», що виникають у процесі колективного соціального сприймання дійсності, саме в словосполученні, у синтагматичному ланцюжку реалізує свою конкретність, позначаючи предмети, явища, їхні ознаки. Воно зберігає у своїй внутрішній формі поняттєвий зміст як член парадигматичного ряду.

Учення про семантичне узгодження пов'язане з розвитком теорії семної структури семеми (праці Ю. Д. Апресяна, І. В. Арнольд, Л. М. Васильєва, В. Г. Гака, А. М. Кузнецова, Л. О. Новикова, З. Д. Попової, Й. О. Стерніна, Л. А. Лисиченко, В. М. Русанівського, О. М. Соколова, Ж. П. Соколовської, Т. М. Шипіциної та ін.). Науковці довели, що лексичне значення становить собою складну ієрархічну структуру, а функціонально близькі семи утворюють її макрокомпоненти. Макрокомпоненти відображають структурування значення за типами передаваної інформації. Вони можуть бути ізольованими в структурі значення, їх можна виокремити через семантичні опозиції лексичних значень. Семантичну структуру слова становлять три основні макрокомпоненти: денотативно-сигніфікативний, граматичний та конотативний.

Сучасний розвиток вчення про семну структуру слова як комбінацію сем з урахуванням їхнього групування в макрокомпоненти дає змогу створити класифікацію семних зв'язків у словосполученні, що ґрунтуються на характері сем, які повторюються. Повторюватися можуть денотативно-сигніфікативні семи різних рівнів і якостей, категорійні семи (класеми) і конотативні семи в семемі одного з членів словосполучення.

Оскільки в значенні слова можна виокремити семантичні компоненти різних типів і різної складності, а кожен сему можна схарактеризувати з різних причин, для практичного

опису структури значення в комунікативному акті ми підійшли до характеристики сем так, що дало змогу узагальнено й водночас конкретно визначити місце й роль тієї чи тієї семи в структурі семеми. Такий підхід досягнуто в термінах ядра і периферії значення: сему покваліфіковано як ядерну або периферійну.

Комбінаторика сем властива будь-якому словосполученню. Смысл виникнути може лише в контексті. Словосполучення вважаємо мінімальним контекстом. Утворення актуального смислу слова являє собою контекстуально зумовлене семне варіювання значення слова, що полягає в актуалізації комунікативно релевантних компонентів системного значення слова. Семне варіювання відбувається на рівні окремої семеми й пов'язане з вибором семантичних компонентів, які активізуються у зв'язку з певним комунікативним завданням, через ряд семантичних процесів (актуалізації семи, посилення і послаблення семи, розщеплення семи, наведення семи, модифікації, конкретизації, підтримки, погашення, нейтралізації). Кожен із цих процесів може бути одним із засобів семантичного узгодження.

Смисловий зв'язок між компонентами словосполучення (власне їхніми семемами) виникає в спектрі конкретних виявів, що має градаційну структуру. Якщо продовжити аналогію із зоровим сприйняттям, то можна сказати, що цю градацію спостерігаємо від найтепліших до найхолодніших, ледве вловлюваних оком тонів: від безпосереднього зв'язку за допомогою спільної ядерної семи до складного зв'язку, опосередкованого цілим ланцюжком сем.

Покажемо це на конкретному матеріалі. Прикметник *зимовий*, що походить від темпорального іменника *зима*, прогнозує появу означуваного ним наступного слова з аналогічною семою. Найчастіше – це лексема *день* (або *вечір*, *ранок*, *ніч*), напр.: *Зимовий день*. *Плигають між скиртами та ожередами, закутими в сніг, жовтобрюшки хапливими гуртками, І горобці про щось тицять до їх* (М. Рильський); *Зимовий вечір, закуривши люльку, Розсипав зорі...* (В. Симоненко). Лексеми *день* і *вечір* також означають певний проміжок часу. З'єднувальною ланкою компонентів у словосполученнях *зимовий день* і *зимовий вечір* є інтегральна часова сема, а диференціює їхні смисли різна подовженість часового відрізка, більша в слові *зима*, оскільки визначена відповідно до року, і менша в словах *день*, *вечір*, де окреслена в межах доби.

Фактичний матеріал засвідчує перегук лексем цих двох рядів темпоральних іменників у підрядному словосполученні, напр.: *Березень – ранок року* (Нар. календар) – про весну, де спільні семи – 'однакова почерговість', 'бути першим у ряду'. Смисли 'пора', 'час' – це не єдині ядерні семи слова *зима*, тому зв'язок може бути сформований за допомогою іншої ядерної семи. Оскільки «зима 1» – «це найхолодніша пора року між осінню і весною» [СУМ, III, с. 586], диференційна 'сема пора' року для групи слів зі значенням пір року (пор. *весна*, *літо*, *осінь*) може стати інтегральною в словосполучі *зимовий холод*, спостереженого, наприклад, у прислів'ї *У зимовий холод кожний молод*.

Але сполучуваність смислів зовсім не обмежена використанням ядерних сем. Її можливості набагато більші. Периферійні семи, що становлять семантику ядра і входять до складу денотативно-сигніфікативного макрокомпонента, але не відбиті в словникових дефініціях, також забезпечують смисловий зв'язок. Так, наприклад, у словосполучі *зимове пальто* в семемі опорного слова, як засвідчує ілюстративна частина словникової статті «*пальто*», актуалізовано передовсім сему 'стать особи', якій призначено цей одяг – «чоловіче, жіноче пальто» [Ожегов, с. 446], і 'сезон носіння' – «зимове пальто». Отже, одна з ядерних сем слів *зима* і *зимовий* – 'пора року' – продовжується в ідентичній периферійній семі слова *пальто*. Із колективного досвіду відомо, що універсальних *пальт* не існує, вони завжди розраховані на особу тієї чи тієї статі, різні за кроєм, розміром, їх носять в холодну пору року тощо.

До периферійних сем денотативного макрокомпонента належать потенційні семи, що протистоять основним, ядерним, як «другорядні, іноді необов'язкові ознаки предмета» [13, с. 87]. Їхню факультативність у початковій номінації підкреслює І. В. Арнольд [14, с. 12]. З. П. Попова та Й. О. Стернін вважають, що такі семи мають слабйомовірний характер [15, с. 50].

Відсутність у семемах компонентів словосполук повторення ядерних сем дає підставу дослідникам говорити про складання смислів, про чисту адитивність. Адитивність – «адитивний – [< лат. *additivus* – додавальний] отриманий шляхом додавання...» [СІС, с. 31]. Додавання смислів відбувається без часткового їх накладання один на одного, але й без лакуни між ними. Справді, у словосполуках з адитивним складанням смислів простежуємо менш тісний зв'язок у процесі сполучення реальних компонентів. Визначальним моментом для них є те, що компоненти словосполучення розташовані поруч, в одному ряду, та мають близькі смисли, і це дає змогу одному з компонентів «індукувати» в іншому таку саму сему, яка, виникнувши як потенційна та активізувавшись у семемі, може забезпечити потрібну зв'язність через накладання ідентичних сем. У ході такого поєднання один із компонентів словосполучення прогнозує наявність іншого. Так, наприклад, прикметник *холодний* завбачає появу іменника, що називає якийсь один із нескінченної множини предметів, причому не тільки речовинних, а й предметно-мисливих процесів, які могли б бути схарактеризовані цим атрибутом: не тільки *холодний пісок, холодне взуття, день...*, а й *холодна зустріч, холодне серце, холодні стосунки* тощо. Без контексту незрозуміло, який саме ЛСВ слова вжитий, і лише з урахуванням смислу наступного слова можна визначити, у прямому чи переносному значенні вжито цей прикметник і в якому саме із низки своїх значень.

Відомо, що значення предмета та ознаки тісно взаємопов'язані. Предмет є «вмістилищем ознак», атрибут – частина предмета, його властивість. Указівку на потребу чи можливість атрибута закладено в лексичному значенні предметного імені, але виражена ця ознака лише в складі бінарної синтаксичної одиниці. Якщо спільних сем у семемах обох компонентів, які утворюють словосполучення, немає, слід дотримуватися вимоги відсутності протипоказання до об'єднання їхніх смислів (не повинно бути контрарних сем).

Названий вимозі відповідає, наприклад, сполука *холодний день*, де в основних значеннях слів «холодний 1» – який має низьку або відносно низьку температуру (про повітря, вітер і т. ін.). // Із зниженою температурою, стійкими холодами, морозами (про певний час, пору) [СУМ, XI, с. 115] і «день 1» – «частина доби від сходу до заходу сонця, від ранку до вечора», «день 2» – «час, який дорівнює 24 годинам; доба» [СУМ, II, с. 243] відсутні спільні й контрарні семи; а отже, такі смисли можна поєднати, скласти.

Усе це лише передумови для утворення словосполучення. Щоб воно могло виникнути, потрібно створити семантичний зв'язок між його компонентами, інакше буде порушено смислову вимогу, якій має відповідати будь-який за розміром і складом текст, що перевищує за розміром одне слово, – осмисленість і зв'язність. Якщо в семемах немає сем, які збігаються, у дію повинен вступити якийсь компенсувальний мовний механізм. Цю роль бере на себе таке допоміжне упорядкування, як актуалізація потенційних сем. За визначенням О. М. Соколова, – це «акцентоване виокремлення в процесі мовного функціонування однієї з потенційних ознак слова у процесі одночасного перегруповування інших сем» [16, с. 68], наприклад, *день* може бути *довгим і коротким, похмурым і ясним, зайнятим і вільним, траурним і святковим* тощо, зокрема і *спекотним, жарким, прохолодним, холодним*. Якщо мовець має намір зарахувати ознаку 'холодний' до денотата слова *день*, то в смислі останнього актуалізовано семантичну ознаку 'термальність' ('термічність'), і семантичний зв'язок зреалізовано за однією з багатьох сполучувальних потенцій кожного із цих окремо взятих слів.

Розглянемо смисловий зв'язок між компонентами словосполучення *зимова груша* (мається на увазі ЛСВ «груша 2» – «плід цього дерева» [СУМ, II, с. 183]). У наведеному тлумаченні слова *груша* не репрезентована сема, спільна й для значення слова *зимова*, але в процесі їх поєднання актуалізовано потенційну семантичну ознаку 'ступінь зрілості' з диференційними ймовірними семами 'дозрілий' – 'недозрілий'. Завдяки селективному компоненту 'стиглий' – 'зелений' встановлено належний семантичний зв'язок між складниками наведеного словосполучення: *зимова груша* – 'плоди якої дозрівають узимку'. Як відомо, в українській мові існує похідне слово *зимниця* зі значенням «дерево, на якому до пізньої осені висять плоди» [СУМ, IV, с. 567]. Для уточнення розуміння

сміслового відношення між компонентами цього словосполучення проведено опитування інформантів, результатами якого стало: «*та, що дозріває взимку*», «*яка набирає смаку саме зимою*», «*яку їдять зимою*», «*яка зберігається до зими*» тощо.

У словосполученні *зимова дорога* темпоральна сема першого слова індукує («наводить») темпоральне значення неяскрової периферійної семи 'буття' наступного слова, надаючи йому додаткового смислу 'обмеженість часу'. Оже, *зимова дорога* – це тимчасова дорога, яка існує лише в зимовий період. Це значення засвідчене також в універбі – похідному слові зі складною семантикою, передаваною описово – *зимник*. Будівельники вживають його зі значенням «дорога, яку прокладають узимку, переважно річищем замерзлих річок і болотистими місцями», а в «Словаре русского языка С. І. Ожегова», його витлумачено як «дорогу, прокладену прямо по снігу, для їзди взимку» [Ожегов, с. 213].

У розмовно-побутовому мовленні функціонує сполучення прикметника *зимовий* з іменниками, семантична структура яких не містить темпоральної семи, однак відсутні будь-які труднощі для їх розуміння, оскільки внаслідок семного варіювання вона актуалізується, напр.: *Боюсь, синове зимове взуття до весни не дотягне* (виріб для носіння на ногах в будь-яку пору року); *Відлига – значить настане кінець зимовим радощам* (а радощі, обмежені зимовим часом, декодовані цілком однозначно – доступні лише взимку); *Полегише рухатися транспорту зимовий асфальт* – жартівлива характеристика зимового стану доріг, коли всі вибоїни та ями «відремонтовані» укоченим снігом.

У мові художньої літератури, якій властива підвищена смислова місткість, є складніші випадки, коли для осмислення закладеного зв'язку потрібна співтворчість – активне залучення опосередкованих смислових ланок компонентів словосполучення, напр.: *Магістр алхімії – всесильний час – Перетворює осені золото У біле зимове срібло* (П. Михайленко) (пор. український переклад рядків О. С. Пушкіна: *В вікно побачила Тетяна. У сріблі дерева старі* (М. Рильський).

У сріблі та золоті франтували колись вельможі, а щодо дерев – не осіб, а витворів природи – пряме значення «срібло 1» – «хімічний елемент – благородний блискучий метал сірувато-білого кольору, пластичний і ковкий», «срібло 2» – «речі з цього металу», «срібло 3» – «гроші з цього металу» [СУМ, IX, с. 619] – не підходить, а значить, повинно виражатися одне з переносних значень. Словник української мови в ілюстративній частині подає такі можливі вживання: *срібло риби, срібло хвиль, срібло води, срібло ріки, срібло волосся, срібло сивини, сміх дзвенить сріблом*.

У словосполученні *зимове срібло* перенесення відбувається на основі подібності кольору й блиску цього дорогоцінного металу та снігу, одного з обов'язкових атрибутів зими, що в мороз виблискує на сонці. Відповідно 'сніг' є денотативною периферійною семою семими 'зима', унаслідок чого компоненти підрядного словосполучення семантично узгоджені, напр.: *Труси [зимонько] тихесенько, рівненько, гладесенько Срібненьким сніжком* (Л. Глібов); *Срібні дерева, срібне гілля, сріблом пухнастим вкрита земля* (Л. Первомайський). Дерев в снігу – це була б гола інформація, а словосполучення *зимове срібло, срібні дерева, срібне гілля*, окрім колірної характеристики і блиску, містять дуже важливі смисли 'коштовний', 'прикраса', на нашу думку, не тільки з метою порадувати читача майстерно створеною картиною, а й передати особливості поетичного бачення ліричного героя.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. У процесі аналізу доведено, що обсяг і специфіка лексичного значення слова зумовлюють ту чи ту синтаксичну й лексичну сполучуваність, а лексичне значення відповідно виявляється на синтагматичній осі, тобто в конкретних синтаксичних і лексичних зв'язках. Словосполучення можуть виникати внаслідок дії семантичного узгодження й на рівні периферії денотативно-сигніфікативного макрокомпонента семантичної структури їхніх компонентів. Смісловий зв'язок синтагматично пов'язаних слів забезпечує ітеративність ядерних чи периферійних сем денотативного макрокомпонента. До периферійних сем денотативного макрокомпонента належать потенційні семи, які протиставлені основним, ядерним, оскільки мають факультативний (ймовірний) характер. Якщо в семемах

компонентів словосполук повторення ядерних сем відсутнє, то семантичний зв'язок виникає внаслідок адитивності їхніх близьких смислів. За адитивності один компонент словосполучення прогнозує наявність іншого, тобто «індукує» в іншому таку саму сему, що виникає як потенційна й активізована в його семемі. Перспективу подальших наукових пошуків убагаємо в дослідженні семантичного узгодження інших видів сем семантичної структури компонентів словосполучення.

Умовні скорочення використаних джерел

СУМ – Словник української мови : [в 11-ти томах] ; [ред кол. : І. К. Білодід та ін.]. – К. : Наукова думка, 1970–1980.

Ожегов – Ожегов С. И. Словарь русского языка / Под ред. Н. Ю. Шведовой. – 18-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 1987. – 797 с.

СІС – Словник іншомовних слів: 23 000 слів та термінологічних словосполучень / Уклад. Л. О. Пустовіт та ін. – К. : Довіра, 2000. – 1018 с.

Список використаної літератури

1. Золотова Г. А. Синтаксический словарь : Репертуар элементарных единиц русского синтаксиса / Г. А. Золотова. – М. : Наука, 1988. – 440 с.
2. Долгов Ю. С. Тип валентности как грамматическая категория в русском языке / Ю. С. Долгов // Русское языкознание. – 1990. – Вып. 21. – С. 44–49.
3. Кочерган М. П. Лексична сполучуваність і семантична структура слова / М. П. Кочерган // Мовознавство. – 1984. – № 1. – С. 25–32.
4. Кочерган М. П. К вопросу о соотношении лексической сочетаемости и семной структуры слова / М. П. Кочерган // Мат. Міжвуз. наук. конференції «Семантика мови і тексту» 23–25 жовтня. – Івано-Франківськ, 1990. – С. 98–100.
5. Кочерган М. П. Змістовна і лексична семантика: Проблеми і методи дослідження / М. П. Кочерган // Мовознавство. – 1996. – № 2–3. – С. 3 – 12.
6. Степаненко Н. И. Синтаксическая и семантическая сочетаемость имен прилагательных в современном украинском языке : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 – украинский язык / Киевский пединститут имени М. Горького / Н. И. Степаненко. – К., 1989. – 360 с.
7. Степаненко М. І. Взаємодія формально-граматичної і семантичної валентності у структурі словосполучення та речення / М. І. Степаненко / НАН України, Український мовно-інформаційний фонд. – Київ : ІВМЦ «Освіта», 1997. – 216 с.
8. Тарасова Н. И. Синтагматика лексико-грамматических разрядов имен существительных современного русского языка : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 – русский язык / КПИИЯ / Н. И. Тарасова. – К., 1994. – 187 с.
9. Масицька Т. Є. Семантико-синтаксична валентність дієслова : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Волинський державний університет ім. Лесі Українки / Т. Є. Масицька. – Луцьк, 1996. – 217 с.
10. Туліна Т. О. Кореляція різнорівневих мовних ресурсів як засіб забезпечення семантичного узгодження / Т. О. Туліна // Мовознавство. – 1996. – № 1. – С. 43–48.
11. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность / Л. В. Щерба. – Л. : Наука, 1974. – 428 с.
12. Гак В. Г. К проблеме семантической синтагматики / В. Г. Гак // Проблемы структурной лингвистики. 1971. – М. : Наука, 1972. – С. 367–395.
13. Гак В. Г. К диалектике семантических отношений в языке / В. Г. Гак // Принципы и методы семантических исследований / Отв. ред. Ярцева В. Н. – М. : Наука, 1976. – С. 73–92.
14. Арнольд И. В. Потенциальные и скрытые семы и их актуализация в английском художественном тексте / И. В. Арнольд // Иностр. яз. в ср. шк. – 1979. – № 5. – С. 10–14.
15. Попова З. Д., Стернин И. А. Лексическая система языка (внутренняя организация, категориальный аппарат и приемы изучения) / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1984. – 148 с.
16. Соколов О. М. Основы имплицитной морфологии русского языка / О. М. Соколов. – М. : Изд-во РУДН, 1997. – 203 с.

References

1. Zolotova, G. A. (1988). *Syntax Dictionary: The repertoire of elementary units of Russian syntax*. Moscow: Science (in Russ.)

2. Dolgov, Y. S. (1990). Valence type as a grammatical category in the Russian language. *Russkoe yazykoznanie (Russian linguistics)*. 44–49 (in Russ.)
3. Kochergan, M. P. (1984). Lexical compatibility and semantic structure of word. *Movoznavstvo (Linguistics)*, 1, 25–32. (in Ukr.)
4. Kochergan, M. P. (1990). K voprosu o sootnoshenii leksicheskoy sochetaemosti i semnoy strukturyi slova [To the question about the correlation of lexical combinability and seminal structure of words]: *Proceedings of the interuniversity scientific conference of «Semantika of language and text»*. Ivano-Frankivsk. (98–100). (in Russ.)
5. Kochergan, M. P. (1996). Zmistovna i leksichna semantics: Problem i Metodi doslidzhennya [Informative and lexical semantics: Problems and research methods]. *Movoznavstvo (Linguistics)*, 2-3, 13–20 (in Ukr.)
6. Stepanenko, N. I. (1989). *Syntactic and semantic compatibility of adjectives in modern Ukrainian language*: Dissertation of Candidate of Philology 10.02.01 «Ukrainian Language». Kiev (in Ukr.)
7. Stepanenko, N. I. (1997). *The interaction of formal grammatical and semantic valency in the structure of phrases and sentences*. Kiev: «Education» (in Ukr.)
8. Tarasova, N. I. (1994). *The syntagmatics of lexical-grammatical level of the noun in modern Russian language*: Dissertation of Candidate of Philology 10.02.01 «Ukrainian Language». Kiev (in Russ.)
9. Masitska, T. Je (1996). Semantic-syntactic valence of the verb: Theses of Candidate of Philology 10.02.01 «Ukrainian Language». Lutsk (in Ukr.)
10. Tulina, T. A. (1996.). Korelyatsiya riznorivnevih movnih resursiv yak zasib zabezpechennya semantically uzgodzhennya (Correlation of multi-level linguistic resources as a means to ensure semantic agreement). *Movoznavstvo (Linguistics)*, 1, 43–48 (in Ukr.).
11. Shcherba, L. V. (1976). *Language System and Speech Activity*. Leningrad: Science (in Russ.)
12. Gak, V.G. (1972). K probleme semanticheskoy sintagmatiki [To the problem of semantic syntagmatics]: *Problemyi strukturnoy lingvistiki. 1971 – Problems of structural linguistics. 1971*. Moscow: Science (367–395) (in Russ.).
13. Gak, V. G. (1976). K dialektike semanticheskikh otnosheniy v yazyke [Dialectic of semantic relations in language] Resp. edited by V. N. Yartseva, *Printsipy i metody semanticheskikh issledovaniy – Principles and methods of semantic research*. Moscow: Science. (73–92) (in Russ.)
14. Arnold, I. V. (1979). Potential and latent semes and their actualization in English literary text. *Inostrannyie yazyki v sredney shkole (Foreign languages in the secondary school)*. 5, 10–14 (in Russ.)
15. Popova, Z. D., & Sternin, I. A. (1984). *The lexical system of language (internal organization, categorical apparatus and methods of the study)*. Voronezh: Publishing house Voronezh. University Press (in Russ.)
16. Sokolov, O. M. (1997). *Fundamentals implicit Russian morphology*. Moscow: Publishing House of People's Friendship University (in Russ.)

DENYSENKO Zoja Mykolayivna,

Candidate of Philology, Associate Professor at the Department of Ukrainian linguistics and applied linguistics Bohdan Khmelnytsky National University in Cherkasy
e-mail: sojaden@ukr.net

SEMANTIC CONCORDANCE IS IN WORD-COMBINATION ON PERIPHERY LEVEL OF DENOTATIVE-SYGNYFICATIVE MACROCOMPONENT

Abstract. Introduction. One of issues of the day of modern linguistics is interaction of syntax and lexical semantics, particularly one that arises up in the process of compatibility of words and forms.

Purpose – to present the action of semantic concordance in inferior word-combinations at the level of periphery of denotative-sygnificative macrocomponent of semantic structure of their components.

Results. Words unite between each other in accordance with conformities to law, peculiar to semantico-grammmar nature of language. A dominant role in the semantico-grammar mechanism of valency is played by the plan of maintenance, that actually focuses semantic, lexico-phraseological and stylistic descriptions. Semantic combination of word-combination components takes place due to the semantic concordance of words, that means that for formation of correct connection two words must have one general seme, except of specific, differentiates seme. As in basis of semantic concordance the compatibility of separate components of lexical values of words is fixed, then the analysis of such co-operation provides for : a) the establishment of units that form lexical sense of a word; б) finding out of components, that enter into co-operation and predetermine the exposure of semantic concordance.

Modern development of studies about the seme structure of a word as combination of semes taking into account their grouping in macrocomponents gives an opportunity to create classification of seme connections in a word-combination, that are based on character of semes, that recur. Denotative-sygnificantsemes of different levels and quality can recur, category semes (clasemes) and conotative semes in the sememe of one of word-combination members.

As in the sense of a word it is possible to distinguish the semantic components of different types and different complication, and every seme is possible to be characterized from diverse reasons, for description of valuestructure in a communicative act semes description has been done in a way, that gave an opportunity to definegeneralized and at the same time concretely a place and role that or that seme in the structure of sememe. Such approach has been attained in nuclear terms and periphery of meaning: seme has been qualified as nuclear or peripheral.

The combinatorics of semes is peculiar to any word-combination. Sense can arise up only in a context. A word-combination is considered to be a minimum context. Formation of actual sense of a word is contextually conditioned seme variation of sense of a word that means the actualization of communicative relevant components of system sense of a word. Seme variation takes place at the level of separate sememe and it is related to the choice of semantic components that is a subject of activation due to some communicative task, through such semantic processes, as: seme actualization, strengthening and weakening of a seme, breaking up of a seme, giving a seme, modification, specification, support, redemption, neutralization. Each of these processes can be one of facilities of semantic concordance between the components of word-combination.

Semantic connection between the components of word-combination (actually by their sememes) takes place in the whole spectrum of concrete displays, that has a gradation structure: from direct connection by means of general nuclear seme to the difficult connection mediated by a whole chain of semes.

Peripheral semes, that provide semantics core and are parts of denotative-sygnificative macrocomponent, but are not reflected in dictionary definitions, also provide semantic connection. The potentialsemesbelong to peripheral semes of denotative-sygnificativemacrocomponent, that resist basic, nuclear ones, as second-rate, sometimes optional.

If there is no repetition of nuclear semesin the sememes of word-combination components, then such syntactic unit appears as a result of sense additivity. Less close connection is thus traced in the process of connection of the real components. A determinative moment is that the components of word-combination are located alongside, in one row, and have near senses, and it gives an opportunity to one of components to "induce" in other same seme, that, arising up as potential one and activating in a sememe, provides a necessary connectivity through imposition of identical semes.

Originality. It is well-proven in the process of analysis, that a volume and specific of lexical sense of a word predetermine that or that syntactic and lexical compatibility, and a lexical meaning accordingly appears on syntagmaticaxis, that is in concrete syntactic and lexical links.

Conclusion. Word-combinations can appear as a result of action of semantic concordance and at the level of periphery of denotative-sygnificative macrocomponent of semantic structure of their components. Semantic connection of the syntagmatic-combined words provides reiteration of nuclear orperipheral semes of denotative macrocomponent. Potential semes belong to peripheral semes of denotative macrocomponent, which are contrasted by basic, nuclear ones, as they have optional (credible) character. If there is no reiteration of nuclear semes in the sememes of components of word-combinations, then semantic connection arises up because of additivity of their near senses. At additivity one component of word-combination predicts the presence of other one, that is it «induces» in other one the same seme, that arises up as potential and activates in its sememe. The prospect of further scientific searches lies in the research of semantic concordance of other types of semes of semantic structure of word-combination components.

Key words: word semantics; compatibility; word combination; word combination components; semantic agreement; denotative-sygnificative macrocomponent, sememe; nuclear seme; peripheral seme; potential seme; actualization seme.

Надійшла до редакції 19.02.2016

Прийнято до друку 03.03.2016